

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η συγγραφή ενός βιβλίου για την Τουρκία από Έλληνα μελετητή αποτελεί πάντα ένα στοίχημα αυξημένης εγρήγορσης, προκειμένου να αποφευχθούν οι παγίδες που έχουν στηθεί από κάποιες εγκαταστημένες πλέον στην ελληνική βιβλιογραφία «βεβαιότητες», οι οποίες έχουν περάσει σχεδόν ως αυτονόητη κοινώς παραδεκτή βάση εκκίνησης μιας μελέτης για την Τουρκία. Σε ελάχιστα βιβλία έχουν αποφευχθεί αυτές οι παγίδες, οι οποίες δεν αφορούν μόνο στην εθνική αντιπαλότητα και στα ετοιμοπαράδοτα σχήματα που αυτή παράγει. Θα έλεγα, μάλιστα, ότι αυτό είναι τόσο κοινότοπο και εύκολα αναγνωρίσιμο πρόβλημα, που θεωρείται εκ των πραγμάτων ξεπερασμένο. Αφορούν κυρίως στις αναγνώσεις της Τουρκίας που είτε, επειδή αποσκοπούν στην αποκωδικοποίηση της εθνικής αντιπαλότητας, εξωραϊζουν την τουρκική πραγματικότητα είτε, επειδή βασίζονται στην εκάστοτε πολιτικά ορθή αντίληψη για την Τουρκία, καταφεύγουν σε ιδεολογήματα. Με αυτόν τον τρόπο, ωστόσο, παράγονται άλλα ετοιμοπαράδοτα σχήματα στα οποία πρέπει να «χωρέσουν» *τακτοποιημένες* σε αντιθετικά σχήματα –κεμαλισμός εναντίον ισλαμισμού, Ισλάμ-φορέας δημοκρατίας εναντίον κεμαλισμού-φορέα αυταρχισμού, Ισλάμ-φορέας κοινωνικής δικαιοσύνης εναντίον κεμαλισμού-φορέα ανισοτήτων– οι πολυπλοκότητες και οι αντιφάσεις της τουρκικής κοινωνίας. Το μείζον πρόβλημα για την προσέγγιση της Τουρκίας εξακολουθεί να παραμένει η μη πρόσβαση στην τουρκική βιβλιογραφία και στις τουρκικές πηγές, λόγω άγνοιας της τουρκικής γλώσσας. Αυτή η άγνοια δεν επιτρέπει στους Έλληνες μελετητές να θέσουν ερωτήματα που προκύπτουν μέσα από τις ίδιες τις τουρκικές πηγές, ερωτήματα τοποθετημένα στο πλαίσιο της διαδικασίας επαναπροσδιορισμού των εργαλείων προσέγγισης της

Τουρκίας *κατεξοχήν* από τους Τούρκους μελετητές. Οι αναφορές στη «δυτική» βιβλιογραφία εξακολουθούν να πιστοποιούν την *επιστημονικότητα* της ελληνικής βιβλιογραφίας για την Τουρκία.

Ωστόσο, αν η συγγραφή ενός βιβλίου για την Τουρκία αποτελεί στοιχείο για τον Έλληνα μελετητή, για τον Ελληνοκύπριο μελετητή αποτελεί πρόκληση υπέρβασης, όχι απλώς των ευκόλως εννοούμενων προβλημάτων (κυπριακό πρόβλημα, τουρκικός κατοχικός στρατός κ.λπ.), αλλά κυρίως της πλήρους έλλειψης στην Κύπρο μιας εγκατεστημένης, επιστημονικής συζήτησης για την Τουρκία, όπως και της πλήρους έλλειψης παράδοσης εμπλοκής των Ελληνοκύπριων επιστημόνων στην ελληνική ή τη διεθνή συζήτηση για την Τουρκία. Οι μια-δυο, λιγότερο ή περισσότερο καλές, μελέτες για την Τουρκία από ελληνόφωνους Κύπριους μελετητές δεν αρκούν για να διαμορφώσουν τους όρους μιας συζήτησης η οποία θα ξεπερνούσε τις «βεβαιότητες» που η δύσκολη πραγματικότητα στην Κύπρο παράγει. Δεν συνιστούν επίσης εμπλοκή των ντόπιων Κυπρίων στην ελληνική ή την ξένη βιβλιογραφία, τόσο λόγω της σπανιότητας τέτοιων μελετών όσο και λόγω της σχετικής κοινοτοπίας των ερωτημάτων που θέτουν. Η ελληνική βιβλιογραφία, επιλεκτικά και αποσπασματικά μεταφευγμένη στην Κύπρο, δεν μπόρεσε να τροφοδοτήσει συζήτηση, αφού χρησιμοποιείται σαν *πιστοποιητικό* ενίσχυσης των «βεβαιωτήτων», είτε προς τη μια κατεύθυνση –η Τουρκία, *το απόλυτο κακό*– είτε προς την άλλη – η Τουρκία *μεταξύ καλού και κακού*. Οι ντόπιοι Ελληνοκύπριοι επιστήμονες απέφευγαν συστηματικά μέχρι σήμερα να «διακινδυνεύσουν» τόσο την εμπλοκή τους στην ελληνική και τη διεθνή επιστημονική συζήτηση για την Τουρκία όσο και τη συνεπαγόμενη πρόκληση συζήτησης στην ίδια την Κύπρο για την Τουρκία. Το ρητό «η σιωπή είναι χρυσός» αποτέλεσε την πυξίδα πλεύσης των Ελληνοκύπριων μελετητών οι οποίοι, και λόγω άγνοιας της τουρκικής, προτίμησαν να αφήσουν την Τουρκία εκτός των επιστημονικών τους αναζητήσεων.

Η παρούσα μελέτη, αντιθέτως, διεκδικεί δυναμικά, όχι μόνο την εμπλοκή της στη συζήτηση που έχει ανοίξει η ελληνική βιβλιογραφία για την Τουρκία, αλλά την εμπλοκή της στον επαναπροσδιορι-

σμό των όρων συζήτησης για την Τουρκία, τόσο στην ελληνική όσο και στην τουρκική και διεθνή βιβλιογραφία. Ένας Ελληνοκύπριος λοιπόν «σπάει τη σιωπή», ενισχύοντας και επανοριοθετώντας την επιστημονική συζήτηση αλλά και «εκβιάζοντας» με τη μελέτη του συζήτηση στην ίδια την Κύπρο. Το αντικείμενο που πραγματεύεται η μελέτη αφορά σε ένα ζήτημα με σύνθετες διαστάσεις. Αφορά στην Τουρκία του Ρετζέπ Ταγίπ Έρντογαν, τη «μετακεμαλική», ισλαμικών αναφορών Τουρκία. Το γενικό ερώτημα, με πολλές επιμέρους διακλαδώσεις, που τίθεται διαρκώς τα τελευταία χρόνια στην τουρκική και τη διεθνή βιβλιογραφία επικεντρώνεται στο κατά πόσο το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΚΔΑ) σηματοδοτεί βαθιά τομή στην τουρκική ιστορία, μια βαθιά τομή εκδημοκρατισμού και κοινωνικών αλλαγών τέτοιων, που να συνιστούν ρήξη με το κεμαλικό παρελθόν της Τουρκίας. Σε ένα επίπεδο πιο «μυθιστορηματικής» προσέγγισης των κοινωνικών και πολιτικών μεταβολών, το ερώτημα τίθεται ως προς το κατά πόσο ο Ρετζέπ Ταγίπ Έρντογαν αποτελεί την «ισλαμική» απάντηση στον Μουσταφά Κεμάλ, συνεπώς την οριστική πτώση «του βασιλιά» από το θρόνο του και την ανάρρηση του νέου στη θέση του. Σε αυτό το βιβλίο, ενώ το γενικό ερώτημα που τίθεται παραμένει το ίδιο, η μεθοδολογία προσέγγισής του διαφοροποιείται σε τέτοιο βαθμό ώστε να ξανατίθεται στο πλαίσιο μιας νέας υπόθεσης εργασίας. Αυτή η υπόθεση εργασίας δεν συγκροτείται με βάση τη ρήξη (ή τις ρήξεις) με το παρελθόν, αλλά με βάση τις συνέχειες και τις ασυνέχειες με αυτό. Έτσι, δεν πρόκειται για μία ακόμη συγκριτική μελέτη στην οποία το παρόν που ορίζεται από το ΚΔΑ αναμετρείται με το παρελθόν που ορίστηκε από τον κεμαλισμό. Αυτό που καταρχάς τίθεται στο επίκεντρο αφορά στους όρους των ποικίλων κοινωνικών μετασχηματισμών μέσα από τους οποίους ο «ισλαμικός» εκσυγχρονισμός σήμερα και ο κεμαλισμός άλλοτε απέκτησαν ηγεμονικό ρόλο.

Αυτή η προσέγγιση ανάγει το ερώτημα σε ένα άλλο επίπεδο: όχι της σύγκρισης ανάμεσα στο ΚΔΑ και τον κεμαλισμό, αλλά της συγκριτικής προσέγγισης, στο πλαίσιο μιας μακράς διάρκειας, του συσχετισμού των πολιτικών και οικονομικών δυνάμεων της Τουρκίας

και των αλλαγών –κοινωνικών και πολιτισμικών– που αυτός ο συσχετισμός διαμόρφωσε και διαμορφώνει. Το *επίμαχο* σε αυτή την προσέγγιση αφορά στην ηγεμονική εγκατάσταση του νέου *τόπου διαπραγμάτευσης* που το ΚΔΑ οικειοποιήθηκε (δεν όρισε εκ του μηδενός): το Ισλάμ σε αντικατάσταση ή συμπληρωματικά του μέχρι πρότινος ηγεμονικού τόπου διαπραγμάτευσης: του κεμαλισμού. Στο βιβλίο, λοιπόν, το ΚΔΑ μελετάται όχι ως το κόμμα της *σαρωτικής* ανατροπής και ρήξης με την κεμαλική τάξη πραγμάτων –στρατό, «κεμαλικό κεφάλαιο», κεμαλική ιδεολογία και πολιτική–, αλλά ως το κόμμα που αποκτά ηγεμονία επειδή «ξαναμοιράζει τα χαρτιά» και *επιλέγει*, στο πλαίσιο των ανατροπών που διαμορφώνονται από τις αλλαγές του συσχετισμού δυνάμεων (κοινωνικών, οικονομικών αλλά και γεωγραφικών) στην Τουρκία, να συνδιαλλαγεί προνομιακά με τον νέο ηγεμονικό *τόπο διαπραγμάτευσης* αυτή τη φορά, το Ισλάμ. Μόνο υπό το φως αυτής της προσέγγισης ο Ρετζέπ Ταγίπ Έρντογαν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί συμβολικό κεφάλαιο στην αναμέτρηση με τον πατέρα του κεμαλισμού, τον Μουσταφά Κεμάλ.

Ο κεντρικός προβληματισμός που διατρέχει το σύνολο της μελέτης δεν αρθρώνεται ούτε γύρω από τον κεμαλισμό ούτε γύρω από τον ισλαμισμό, αλλά κατεξοχήν γύρω από το ζήτημα της συγκρότησης της τουρκικής αστικής τάξης. Στη μελέτη όμως δεν επαναλαμβάνεται το γνωστό, αντιθετικό σχήμα –«κεμαλικό κεφάλαιο» και «ισλαμικό κεφάλαιο»– αλλά ιστορικοποιείται στη μακρά διάρκεια το ζήτημα της συγκρότησης της τουρκικής αστικής τάξης. Έτσι, στη μελέτη ανασυντίθεται καταρχάς αναστοχαστικά μια μεγάλη ιστορική περίοδος που εκκινεί από τα τέλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και φτάνει μέχρι την Τουρκική Δημοκρατία στα τέλη του 1970. Σε αυτή την περίοδο αναζητούνται οι απαρχές και, στη συνέχεια, οι τρόποι εδραίωσης της τουρκικής αστικής τάξης. Το πρόβλημα στις περισσότερες μελέτες που αφορούν στη συγκρότηση της τουρκικής αστικής τάξης έγκειται στο εξής: η απουσία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μιας, λιγότερο ή περισσότερο, ισχυρής οθωμανοτουρκικής αστικής τάξης οδηγεί στη μονοδιάστατη ερμηνεία της συγκρότησης και της ισχυροποίησης της τουρκικής αστικής τάξης στην

Τουρκική Δημοκρατία ως αποκλειστικού παράγωγου του κεμαλισμού. Η παρούσα μελέτη, εκκινώντας από την κοινή διαπίστωση περί απουσίας ισχυρής οθωμανοτουρκικής αστικής τάξης, θέτει το ζήτημα της σταδιακής συγκρότησης και ισχυροποίησης της τουρκικής αστικής τάξης στο πλαίσιο της Τουρκικής Δημοκρατίας στο σημείο συνάντησης δύο δρόμων: του κεμαλισμού αλλά και των ρωγμών του κεμαλισμού. Αυτό σημαίνει ότι η συγκρότηση της τουρκικής αστικής τάξης *διαβάζεται* τόσο ως το *αυστηρό* αποτέλεσμα της κεμαλικής αρχής του κρατισμού, έτσι όπως αυτή εδραϊώνεται στο πλαίσιο των πολιτικών εξελίξεων στην Τουρκία, όσο όμως και ως αποτέλεσμα των *ρωγμών* που δημιουργούνται στο ίδιο το κεμαλικό σύστημα, υπό την πίεση των διεθνών και περιφερειακών εξελίξεων (παγκόσμια οικονομική κρίση, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ρόλος της Μέσης Ανατολής). Στο βιβλίο ο κεμαλισμός, τοποθετημένος μέσα στις εναλλαγές της τουρκικής ιστορίας (μονοκομματική και πολυκομματική περίοδος, πραξικόπημα του '60, εμφάνιση του πολιτικού Ισλάμ, κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα στην Τουρκία), αναλύεται ως μια πολυδιάστατη και με ρευστές διαστάσεις ιδεολογία. Αναλύονται λοιπόν τα συμπαγή σημεία του αλλά και οι ρωγμές του. Ανάμεσα σε αυτές τις κεμαλικές ρωγμές –πολιτικές και οικονομικές– εντοπίζεται ήδη από τη δεκαετία του 1970 η εμφάνιση και η σταδιακή ενίσχυση του πολιτικού και του οικονομικού Ισλάμ. Αυτό το Ισλάμ λοιπόν αναδύεται, σύμφωνα με τη μελέτη, στο πλαίσιο του ίδιου του κεμαλισμού, στις ρωγμές και τις αδράνειές του, στις μεταλλάξεις του λόγω της πίεσης εξωτερικών πραγματικοτήτων, και όχι όπως επέμενε η βιβλιογραφία μέχρι πρόσφατα, εναντίον του κεμαλισμού.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου παρακολουθείται και αναλύεται η σταδιακή εδραίωση του πολιτικού και οικονομικού Ισλάμ στην Τουρκία, με τέτοια συνδυαστικά και συγκριτικά μεθοδολογικά εργαλεία ώστε να διευρύνεται η ανάλυση πέραν της αντιπαράθεσης (ή και σύγκλισης) κεμαλισμού-πολιτικού Ισλάμ. Έτσι, η ενίσχυση του οικονομικού Ισλάμ στην Τουρκία τίθεται σε διάλογο με τη σταδιακή εδραίωση του παγκοσμιοποιημένου νεοφιλελευθερισμού. Στο πλαίσιο αυτού του διαλόγου αρχίζει να γίνεται κατανοητή η ανάδυση της

Ανατολίας, νέας αγοράς για το παγκόσμιο νεοφιλελεύθερο οικονομικό σύστημα, απέναντι στα «κεμαλικά παράλια». Η σταδιακή στρατηγική μετατόπιση του πολιτικού, πολιτισμικού και οικονομικού κέντρου της Τουρκίας από τα παράλια προς την Ανατολία εγγράφεται έτσι στη μετατόπιση των αναζητήσεων της παγκόσμιας αγοράς, οι οποίες διευκολύνουν τη γεωγραφική και πολιτισμική διεύρυνση της τουρκικής αστικής τάξης. Η επέκταση λοιπόν του νέου τουρκικού κεφαλαίου –του λεγόμενου «πράσινου κεφαλαίου»– διευκολύνεται αλλά και διευκολύνει τη διαμόρφωση της νέας, ανατολίτικης, πολιτισμικής γλώσσας, της νέας ισλαμικής ηθικής. Ωστόσο η ισλαμική παράμετρος αυτής της νέας γλώσσας και της ηθικής συνιστά εν πολλοίς τη μεταγραφή στις τουρκικές πραγματικότητες της νέας πολιτισμικής γλώσσας και ηθικής που διαμορφώνεται στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού παγκοσμίως.

Αν ο εθνικισμός στην εποχή του Μουσταφά Κεμάλ είχε αποτελέσει τη νέα πολιτισμική γλώσσα και τη νέα ηθική που επέτρεψε την είσοδο της Ανατολίας στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά, ο ισλαμισμός επιτρέπει πλέον την είσοδο της Ανατολίας στον παγκόσμιο νεοφιλελευθερισμό. Αν ο κεμαλικός εθνικισμός, «κατασκευάζοντας» μια ενιαία εθνική, ανατολίτικη γλώσσα, χρησιμοποίησε ως *εθνική του βάση* την Ανατολία για να «χτυπήσει» την παλιά οθωμανική και δυτική τάξη πραγμάτων των *παραλίων*, το πολιτικό Ισλάμ κατ' αναλογία «κατασκευάζει» μια ενιαία ανατολίτικη γλώσσα και ηθική για να «χτυπήσει» την κεμαλική τάξη πραγμάτων των *παραλίων*. Στη μελέτη λοιπόν η εδραίωση του ΚΔΑ στα πολιτικά πράγματα της Τουρκίας εξετάζεται συνδυαστικά, τόσο ως προς την κάμψη της ηγεμονίας του κεμαλισμού, ανίκανου πλέον να απαντήσει από *μόνος του* στα τοπικά αλλά και παγκόσμια προτάγματα, όσο και ως προς την εξοικείωση της Ανατολίας με το νεοφιλελευθερισμό, με τη διαμεσολάβηση του Ισλάμ. Η σημαντική πρωτοτυπία της μελέτης λοιπόν, που οικοδομείται σε πολλές άλλες πρωτότυπες σκέψεις και προσεγγίσεις, έγκειται στο εξής: η εδραίωση του ισλαμικού κεφαλαίου αλλά και του ΚΔΑ στην Τουρκία είναι και αποτέλεσμα των πολλαπλών και σύνθετων διεργασιών, μέσα από τις οποίες η Τουρκία απαντά με το

δικό της ιδίωμα στις πραγματικότητες που παγκοσμίως διαμορφώνονται στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης οικονομίας.

Στο βιβλίο, το γενικό ερώτημα του κατά πόσο το ΚΔΑ είναι το κόμμα που χαράσσει μια βαθιά τομή στην τουρκική ιστορία, μια βαθιά τομή εκδημοκρατισμού και κοινωνικών αλλαγών, μια βαθιά τομή αλλαγής της ιδεολογικής και πολιτισμικής ταυτότητας του τουρκικού κράτους, δεν απαντιέται με άμεσο και κατηγορηματικό τρόπο. Αντιθέτως, καταδεικνύονται οι πολλαπλές προσεγγίσεις του ερωτήματος. Το ΚΔΑ συνάρθρωσε τις διαφορετικές διεκδικήσεις της κοινωνίας, είτε καταπιεσμένης είτε αποκλεισμένης και περιθωριοποιημένης, γύρω από ένα νέο πολιτικό και πολιτισμικό πρότυπο – το Ισλάμ. Αυτό το νέο πρότυπο, ωστόσο, συνυπήρχε με τον κεμαλισμό (ενυπήρχε και στον ίδιο τον κεμαλισμό) σε όλη την περίοδο τόσο των ρήξεων (από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τουρκική Δημοκρατία) όσο και των ανατροπών (από τον κεμαλισμό και τον κρατισμό στο νεοφιλελευθερισμό) και μεταβάσεων (από την κεμαλική Τουρκία στη μετά-κεμαλική). Αν κάποτε το πολιτικό Ισλάμ διεκδίκησε, με τα εθνικιστικά εργαλεία του κεμαλισμού, την οικειοποίηση του έθνους, ενισχύοντας έτσι το συντηρητισμό του κεμαλισμού, στη νέα εποχή το ΚΔΑ οικειοποιείται το έθνος με τα εργαλεία της μεγάλης *ισλαμικής* κοινότητας. Υπό αυτή την έννοια το ΚΔΑ ενισχύει τον εκδημοκρατισμό, στη λογική ωστόσο της δημοκρατίας όπως αυτή ορίζεται στο παγκόσμιο νεοφιλελεύθερο σύστημα.

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Έρντογαν λοιπόν είναι τόσο «πατέρας» της νέας Τουρκίας όσο ήταν ο Μουσταφά Κεμάλ της κεμαλικής Τουρκίας. Αντλώντας την ιστορική νομιμοποίηση του πολιτικού Ισλάμ από την ίδια πηγή όπου είχε αντλήσει ο Μουσταφά Κεμάλ αυτήν του κεμαλισμού –από τον Αγώνα Εθνικής Ανεξαρτησίας των Τούρκων– ο Έρντογαν συνεγείρει ένα μεγάλο μέρος της τουρκικής κοινωνίας και ομογενοποιεί κάτω από την ίδια σημαία πολλές και διαφορετικές διεκδικήσεις: εκδημοκρατισμό, κοινωνική δικαιοσύνη, ενσωμάτωση της Ανατολίας στο «παγκόσμιο όνειρο». Όμως, όπως και ο Μουσταφά Κεμάλ, όλες αυτές τις διεκδικήσεις τις *τακτοποιεί* στο πλαίσιο μιας *μονοπωλιακής* πολιτικής. Όπως η απελευθέρωση των

καταπιεσμένων κοινωνικών ομάδων από τον Οθωμανό σουλτάνο και τους πασάδες δεν μπορούσε να επιτευχθεί παρά μόνο από τον κεμαλισμό, έτσι και ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο από το πολιτικό Ισλάμ. Είναι γεγονός ότι, όπως στην περίπτωση του Μουσταφά Κεμάλ ο κεμαλισμός (τουλάχιστον στην πρώτη φάση του) συνέβαλε στην απελευθέρωση νέων κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων, έτσι και στην περίπτωση του Έρντογαν το πολιτικό Ισλάμ συνέβαλε στη διεύρυνση της απελευθέρωσης άλλων, αποκλεισμένων δυνάμεων. Ωστόσο στην τουρκική περίπτωση υπάρχει ένας μύθος που επιτρέπει, και τότε και άλλοτε, τον απολύτως ελεγχόμενο εκδημοκρατισμό, την απολύτως ελεγχόμενη κοινωνική δικαιοσύνη. Πρόκειται για το μύθο του «αγνού τουρκικού λαού» της Ανατολίας, για το μύθο της Ανατολίας, θεματοφύλακα των παραδόσεων και της ηθικής του τουρκικού έθνους. Αυτή η ολιστική ηθική του τουρκικού έθνους την οποία εκφράζει η Ανατολία απέναντι στην ανηθικότητα των «παράλιων», την οποία χρησιμοποίησε τόσο ο Μουσταφά Κεμάλ όσο και ο Ρετζέπ Ταγίπ Έρντογαν, διευκολύνει την αποϊδεολογικοποίηση των διεκδικήσεων, τις οποίες καταρχάς τα «παράλια» είχαν προωθήσει – διεκδικήσεις της εργατικής τάξης, εκδημοκρατισμός κ.λπ. Η ηθική της Ανατολίας, και τότε και σήμερα, συμβάλλει στην *αταξική* ενσωμάτωση της Τουρκίας στην παγκόσμια αγορά, *ιεροποιημένη* στο όνομα της Ανατολίας – εθνικιστικής επί Κεμάλ, ισλαμικής επί Έρντογαν.

Το βιβλίο, ρητά ή υπόρητα, πραγματεύεται τις αλλαγές στην Τουρκία πέρα από το μύθο της Ανατολίας, ή, καλύτερα, εντάσσοντας αυτόν το μύθο στην τουρκική και διεθνή πραγματικότητα και ξαναδιαβάζοντάς τον υπό το φως της ιδεολογίας και των αναγκών της κυρίαρχης τουρκικής αστικής τάξης, ανεξαρτήτως χρώματος: κόκκινης (κεμαλικής) ή πράσινης (τουρκικής) αστικής τάξης.